

**FIKRLASHINI SHAKLLANTIRISHDA AXBOROT  
ELEMENTLARINING AHAMIYATI**

***Esonboyev Behzodbek Murodjon o'g'li***

*Andijon mashinasozlik instituti "Transport logistikasi"*

*stajyor-o'qituvchisi*

*Email: behzodbek9711@mail.ru*

*tel: 99894-101-09-19*

***Hoshimov O'tkirbek Hakimjon o'g'li***

*Andijon mashinasozlik instituti – Bakalavr talabasi*

*Tel: +998889571904*

*Email: [hoshimovotkirbek133@gmail.com](mailto:hoshimovotkirbek133@gmail.com)*

**ANNOTATSIYA**

Maqolada Axborot elementlarining turilari, Axborot «eskirish» xususiyatiga egaligi, Axborotni o'rganish va tahlil qilish, Axborotni tasniflash va sistemalashtirish, haqida malumotlar keltirilgan.

**Kalit so'zlar:** Axborot, Axborot oqimi Transporti tizimi, tranzit tizimi, chipta, avtobus, avtomobillar tirbandligi, dispatcher ,konsepsiya.

**Kirish:** Har qanday ilmiy tadqiqot tadqiqot o'tkazilishi mo'ljallanayotgan yo'nalishga bag'ishlangan ilmiy texnikaviy Axborotlarini izlashdan boshlanadi. Yuqorilama va quyilama axborot oqimi bir-birida farqlanadi. Axborotning yuqorilama oqimi ijrochilar (ITI oliy o'quv yurtlari va b.)dan qayd etuvchi idoralarga tomon yo'naladi, quyilama oqim esa bibliografik, sharxlar, referativ va boshqa ma'lumotlar ko'rinishida ijrochilarga ularning talabiga ko'ra yo'naladi. Yangi ilmiy va ilmiy-texnikaviy ma'lumotlar jadal o'sib borishi munosabati bilan axborot «eskiradi». Uning kirish qonuniyati rasmda keltirilgan. Chet ellik tadqiqotchilarning ma'lumotlariga ko'ra, Axborot qimmatning pasayish («eskirish») jadalligi taxminan gazetalar uchun bir kunda 10%, bir oyda jurnallar uchun 10% va bir yilda kitoblar uchun 10% ni tashkil etadi. Shuning uchun ulkan axborot oqimida yangi, ilg'or, muayyan mavzuni masalani hal qilishda ilmiysini topish faqat bitta ilmiy xodim uchungina emas, balki katta jamoa uchun ham ancha murakkabdir.

**Zarur axborotni izlash** - ijodiy jarayon, shunga ko'ra uni formallashtirish va demak, avtomatlashtirish murakkabligi kelib chiqadi.

**Axborot oqimi** - tanlangan mavzuni ishlab chiqish uchun zarur hujjatlarni izlash bo'yicha operatsiyalar majmui. U qo'lda, mexanik tarzda, mexanizatsiyalashtirilgan va avtomatlashtirilgan holda amalga oshirilishi mumkin. Qo'lda izlash odatdagi bibliografik varaqchalar, kartotekalar va nashr ko'rsatkichlari bo'yicha amalga

oshiriladi. Mexanik izlashda Axborot yetkazuvchilar bo'lib perfokartalar hisoblanadi. Mexanizatsiyalashtirilgan izlash hisobli perforatsion mashinalarni avtomatlashtiriyagani esa EHMni qo'llashga asoslanadi. Axborot izlash sistemalarida axborotviy izlash tilining turli talqinlari qo'llanadi. Optimal natijaga erishish uchun izlash zarurdir, chunki bunda u yoki bu darajada mavzuni ishlab chiquvchi (yoki ishlab chiqaruvchilar)ning o'zi ishtirok etadi. Izlashni amalga oshira borib, ishlab chiquvchi izlash ko'lamini bamisoli tadqiq etadi va o'z axborot so'rovi ifodasini aniqlaydi.

**Ilmiy-texnikaviy axborotni o'rganish va tahlil qilish** - masalani mavzu bo'yicha vaziyatni yoritish, ilmiy-tadqiqot maqsadi va vazifasini isbotlash uchun asos. Axborot samarali ishlab chiqilishiga erishish (o'rganish, yodda saqlab qolish va tahlil) uchun bir qator shartlarga amal qilish kerak. Birinchi shart bo'lib aniqlash, ya'ni tadqiqotning maqsadini belgilash hisoblanadi. Bu psixologik omil tafakkurni faollashtiradi, o'rganilayotganni tushunishga yordamlashadi, idroklashni ancha aniqlashtiradi. U ilmiy yondashishga asoslanadi va axborotlarni ishlab chiqish samarasini oshiradi. Axborot ustida muvaffaqiyatli ishlashning muhim omili bo'lib mehnatning mustaqilligi hisoblanadi. Ilmiy-texnikaviy axborotni ishlab chiqishda ko'chirma, annotatsiya, konspektlar qo'llaniladi.

**Ko'chirma** - axborot ayrim qismlarining qisqa (yoki to'liq) mazmuni. Ularning qimmati juda yuqori, chunki ular kichik hajmda ko'pgina Axborot to'plashga imkon beradi va keyingi ijodiy ish uchun asos bo'lib hisoblanadi.

**Annotatsiya** - birinchi manba Axborotsining qisqacha mazmuni. Ular yordamida matnni xotirada tezda tiklash mumkin bo'ladi.

**Konspekt** - u yoki bu birinchi manbaadagi Axborotning mazmunini to'liq bayoni. U mazmunga ko'ra to'liq hamda hajmga ko'ra iloji boricha qisqa bo'lishi kerak. Konspektni o'z so'zlari bilan tuzish kerak, bu o'qilganni anglash va tahlil etishni talab qiladi va shu bilan ijodiy ishga katta foyda keltiradi.

**Ishlanayotgan Axborotni eslab qolishning turli usullari mavjud:** mexanik, mazmuniy, ixtiyoriy, g'ayri ixtiyoriy.

**Mexanik usulo'qilganni ko'plab takrorlash va qayta o'qishga asoslangan.** Mazkur holda eslab qolinayotgan Axborot ayrim unsurlari o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlik bo'lmaydi. Shuning uchun u kam samarali va asosan sana, formula, tsitata, chet so'zlar va h.k.larni eslab qolish uchun qo'llanadi.

**Ma'naviy usul** ishlanayotgan Axborot ayrim unsurlari o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni eslab qolishga asoslangan o'qishda ayrim unsurlarnigina emas, balki yaxlit matnni, uning mazmuni va ahamiyatini tushunish zarur. Eslab qolishning bu usuli mantiqiy - ma'naviy hisoblanadi, buning natijasida u mexanik usuldan ko'p marta samaraliroqdir.

**Ixtiyoriy usul** eslab qolish turli assotsiatsiya qonunlari bilan bog'liq bo'lgan mnemonik yo'llarga asoslanadi.

**G'ayriixtiyoriy usul** o'qish jarayonida hissiyotga ko'ra yuzaga kelgan emotsiya bilan bog'liq matnning u yoki bu parchasini tasodifan eslab qolishga asoslangan. Shuni ta'kidlash joizki, ishlanayotgan Axborotni eslab qolishning universal usuli yo'q. Amalda, ko'pincha, usullar majmuidan Axborotning u yoki bu qismi tavsifiga bog'liq holda foydalaniladi. Tahlil jarayonida ham axborot manbaini, ham ulardagi Axborotni tasniflash va sistemalashtirish zarur. **Manbalarni ikki xil sistemalashtirish mumkin:** xronologik tartibda va mavzu bo'yicha.

**Birinchi holda** barcha Axborot mavzu bo'yicha ilmiy bosqichga ko'ra sistemalashtiriladi, bular uchun sifat sakrashlari xosdir. Keyin har bir bosqichda tegishli manbalar (bosqichlar) e'tibor bilan tanqidiy taxlil qilinadi. Buning uchun yuqori darajada eruditsiya va bilimga ega bo'lish zarurdir.

**Ikkinchi holda** (mavzuli tahlil) Axborotning butun hajmi ishlab chiqilayotgan mavzu masalalari bo'yicha sistemalashtiriladi. Bunda katta e'tibor ilmiy-texnikaviy Axborot so'nggi nashrga qaratiladi, ularda mazkur masala tadqiqoti yakuni keltirilgan bo'lishi mumkin. Keyinchalik talov asosida alohida qiziqish tug'dirgan boshqa manbalar tahlil etiladi.

Axborotni tahlil etishning ikkinchi talqini sodda va kam vaqt talab qiladi. Shu bilan birga mazkur talqin bo'yicha mavzu bo'yicha to'liq bo'lmagan Axborot hajmi tahlil etiladi.

#### **Tahlil va natijalar:**

Adabiyotlarni o'rganishda qat'iyat va muntazamlik ancha muhim shartlardan hisoblanadi. Ayniqsa bu narsa murakkab va qiyin yangi matnni o'qishda zarurdir. Materialni to'liq tushunishga erishish uchun o'qish va qayta o'qishga to'g'ri keladi. O'rganilayotgan materialga o'z munosabatini rivojlantirish va uni qayta-qayta muammolashtirish (yangi "chaqiriq"). Menimcha, bunday dars tuzilishi inson idrokining bosqichlariga mos keladi. Avval siz so'zlashingiz kerak, bu mavzu bo'yicha bilganingizni eslab qoling, keyin yangi ma'lumotlar bilan tanishing, so'ngra olgan bilimlaringizni qayerda qo'llash mumkinligi haqida o'ylang. Bunday yondashuv bilan nafaqat bolalar tomonidan bilimlarni chuqurroq o'zlashtirish, balki moddiy aloqalar (bir xil mavzu doirasida, fanlararo, nazariy va amaliy) g'oyasi ham amalga oshiriladi, uning bola tomonidan tuzilishi, talabalarning o'z ta'lim maqsadlarini belgilashi o'quv jarayoni uchun zarur ichki motivni yaratadi. Har bir bosqichning o'ziga xos maqsad va vazifalari, shuningdek, avvalo tadqiqot va ijodiy faoliyatni faollashtirishga, so'ngra olingan bilimlarni tushunish va umumlashtirishga qaratilgan xarakterli usullar majmuasi mavjud.

#### **Xulosa va takliflar:**

Axborotni sifatli ishlab chiqishni ta'minlash uchun diqqat va fikrni bir yerga to'plash zarur. Ishlab chiqish jarayonida turli asab qo'zg'atuvchilarni (shovqin, gaplashishlar, xususiy fikrlar va b.) bartaraf etish zarur, chunki bular e'tiborni

chalg'itadi va tezda toliqishga olib keladi. Axborotni ishlab chiqish samaradorligi aqliy ishlay olish qobiliyatiga bog'liq. Uning oshishi uchun to'g'ri ish tartibi muhim shart hisoblanadi. 1-2 soatlik aqliy mehnatdan so'ng 5-7 minut tanaffus qilish, jismoniy mashqlarni bajarish, chuqur, kuchli nafas olish va boshqalarni bajarish tavsiya etiladi. Bu markaziy nerv sistemasini rag'batlantiradi va ish-lash qobiliyatini oshiradi.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Mirziyoyev Sh.M. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-shtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan shtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bagishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza. 2017-yil 14-yanvar.

2. Esonov Begzodbek & Hoshimov O'tkirbek Hakimjon o'g'li. (2023). *TEXNiK IJODKORLIK ASOSLARI MARUZA MATINI*, 9 (9) [Talabalarning texnik fikrlashini shakllantirishda axborot elementlarining ahamiyati \(aim.uz\)](http://aim.uz).

3. Esonboyev Behzodbek Murodjon o'g'li, & Ismoilov Suhrob Farhod o'g'li. (2023). *SHAHAR YO'LLARINI JIHOZLASHDA ME'YORIY TALABLARGA MOSLIGINI O'RGANISH VA TAVSIYALAR ISHLAB CHIQISH*. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 47-50. <https://inno-world.uz/index.php/ojamr/article/view/61>

4. Maxbuba Sattorovna Shamsiyeva (Tanqidiy fikrlashni shakllantirishda zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati) "Science and Education" *Scientific Journal / Impact Factor 3.848 April 2023 / Volume 4 Issue 4*.

5. Murodjon o'g'li, E. B. (2023). *YONILG'I QUYISH SHOXOBCHALARINI FAOLIYATINI INTELLEKTUAL TIZIM ASOSIDA AVTOMATLASHTIRISHNI TASHKIL ETISH YO'LLARI. MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS*, 1(1), 161-167.

6. Murodjon o'g'li, E. B. (2023). *YONILG'I QUYISH SHOXOBCHALARINI FAOLIYATIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH YO'LLARI. MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS*, 1(1), 211-217.